

HRVATSKI JEZIK U SVIJETU*

Radoslav Katičić

Pred početak ljeta što je upravo prošlo započeo sam predavanje u Društvu hrvatskih studenata u Beču pitanjem: "Hrvatski jezik. Je li to nešto najnaravnije ili je riječ izazova?" I odgovorio sam: "Paradoksalno – taj je naziv oboje!" Time je, mislim, dosta dobro opisan položaj u kojem se nalazi onaj tko u svijetu zausti da govori o hrvatskom jeziku. Takav će opet i opet osjetiti da je, kada se kaže da Hrvati govore hrvatski, to mnogima tako naravno da nije potrebno nikakvo objašnjenje. Ali će isto tako opet i opet osjetiti otpor i suprotstavljanje. Pita se, katkad i uzrujano: "A što je sa srpskohrvatskim jezikom?" Barem u prizvuku bit će pak prisutno i drugo pitanje: "Kakve su to novotarije? Što ste tu opet iracionalnoga i sa znanosti nespojivoga izmislili?"

I odjednom je taj što je zaustio da u svijetu govori o hrvatskom jeziku postavljen u položaj kao da govori o nečem što je od pred koju godinu, a ne o predmetu kojega je postanak i razvoj ostavio traga kroz razdoblje dulje od tisućljeća. Nade se tako u posve krivu, upravo izvrnutu položaju. I ono što je po sebi od svega najnaravnije postaje tako izazovom. Oni kojima se govori osjete se napadnutima. Pitaju što se to sad promijenilo. I zvuči im sasvim neuvjerljivo kad im se po istini odgovori da se promijenilo nije ništa. A doista nije. Hrvatskoga jezika bilo je i prije. Bilo ga je barem od tamo negdje pred kraj osmoga stoljeća. I od tada nikad nije bilo da ne bi bilo hrvatskoga jezika.

Da bi se takav kriv i izvrnut položaj prevladao, nužno je razumjeti ga. Time što se gubi strpljenje i samo nameće volja, ako se uzmogne, ne postiže se ništa obuhvatno i trajno. Treba objašnjavati. A da bi se moglo objašnjavati drugima, treba prvo objasniti sebi. Tu valja naći nit od koje se počinje odmatati klupko.

Naziv hrvatski jezik, rekli smo, prirodan je i uvjerljiv. Teškoće, a i to znamo, počinju od naziva srpskohrvatski. No tu se sad treba upitati što je s tim nazivom doista krivo. Nije to što je dvostruk i hibridan, a niti to što je s raznih strana bivao nametan, golom silom ili istančanim sredstvima. To je doduše ostavilo frustracije i traume, ali ne može samo po sebi stvarati bitne nesporazume. Krivo je u najbitnijem smislu to što se naziv srpskohrvatski ne rabi samo za ono što bi se njime i moglo opisati ili bar naznačiti, nego i za mnogo toga što se njime nikako ne može označiti. Pri tome se onda ne vodi računa o zbilji nego se od zbilje traži da se prilagodi tomu nazivu. Ili, drugim riječima, naziv srpskohrvatski ne uzima se samo kao oznaka nečega što jest, nego se njime izriče nešto što bi trebalo da bude. Ne uvodi se kao etiketa za nešto što je zbiljsko, nego se uvodi kao simbol koji sebi određuje zbilju. Odatle i iritacija kada se taj naziv ospori.

* Izlaganje 19. rujna 1995. na plenarnom zasjedanju Prvoga hrvatskog slavističkog kongresa u Puli.

Treba to vidjeti onako kako doista jest. Južnoslavenski dijalekti jedni su drugima svi vrlo bliski. Tek na veću udaljenost razlike su među njima znatnije. Od jednog do drugog prelazi se gotovo neopazice. Tamo gdje su neke dijalekatske granice oštro urezane, to je posljedica mladih migracija kojima su govori nekih narječja preneseni iz daljine u novo okružje. Od dva susjedna južnoslavenska govora koji se oštro razlikuju bar jedan nije starosjedilački. U središtu pak južnoslavenskoga jezičnog područja, u jedinom prostoru koji graniči sa svim ostalim južnoslavenskim jezicima, i s bugarskim, i s makedonskim, i sa slovenskim, ta je jezična bližina tolika da se među narječjima toga prostora ne može povući crta koja bi odvajala različite pa makar i vrlo blisko srodne jezike.

A koliko i postoje granice među tim narječjima, rast narodâ na tom prostoru nije se poklopio s tim granicama. Nikoje od tih narječja, niti kajkavsko, niti čakavsko, niti štokavsko, niti torlačko, i nikoji od njihovih dijalekata ne može se poistovjetiti s kojim od narodâ. Niti sav narod govori njime, a nekima od njih ne govori niti samo jedan narod. U vezi je s time, i s prostornim rasporedom narječja te sociolingvističkim silnicama koje proizlaze odatle, i to što je stvaranje dijaletske osnovice standardnih jezika u svih naroda toga područja teklo konvergentno i što je ona, uz tanke razlike, svima njima ista, novoštokavska. Tu valja odmah dodati da to ne znači i to da je standardni jezik, a kamo li književni u širem smislu, u svih tih naroda isti.

I tu smo već kod nesporazuma koji nastaje oko jezika i njegovih imena. Kada bi se samo činjenično stanje kako je upravo opisano nazivalo srpskohrvatskim jezikom (ili hrvatskosrpskim, tobože da se vodi računa o osjetljivostima) i tada bi tomu bilo opravdana prigovora. Najmanji je taj što je taj naziv skrpan i dvodjelan, ili što od svih naroda spominje samo dva. Na to se može odgovoriti da i dvodjelan hibridni naziv može biti opravdan, kad već nije uspio prvotni projekt da svi narodi koji se služe tom standardnom osnovicom od svoje volje jezik zovu srpskim, onako kako narodi engleskoga jezika svoj jezik zovu engleskim, narodi portugalskoga portugalskim. Tako je to svojedobno zamišljao Karadžić, a i Daničić je prihvaćao naziv srpski ili hrvatski, hrvatski ili srpski, samo kao privremeno rješenje dok svi ne prihvate jedan od tih naziva. A jasno je rekao i to za koji je od njih mislio da će sigurno na kraju biti prihvaćen od svih. Više pak naroda može se obuhvatiti spomenom dvaju od njih, ako su to najistočniji i najzapadniji od svih. Slično je kada se indoevropski jezici zovu indogermanskima.

Naziv srpskohrvatski doista je neprihvatljiv stoga što stvara dojam kao da ne označuje samo onaj sklop činjenica o kojem je upravo bila riječ, nego da je to što se označuje njime jedan jezik među jezicima, jedan kakvi su i drugi, jeziku svojem svestranom totalitetu. Kad se kaže srpskohrvatski, taj se naziv nudi da se razumije isto onako kako se razumije kada se kaže francuski, engleski ili ruski. I, hajdmo dalje! Tu onda više nema pitanja, sve je zadano i jasno.

Ne ostaje se, međutim, samo pri toj spoznajnoj nesavršenosti. Odatle proizlaze i jezičnopolitičke i kulturnopolitičke konzekvencije. Od jezika koji se tako zove očekuje se onda da bude jedinstven. Ako on to očito nije, a svatko vidi da jezik Hrvata i Srba nije isti, to se razlikovanje u svjetlu takva naziva pokazuje kao akciden-

talno, kao nešto što se dogodilo i događa, ali ne pripada bitnoj naravi predmeta koji se tako naziva.

Srpskohrvatski se onda shvaća kao jezik među jezicima svijeta, po svojoj bitnoj naravi jedan i jedinstven, uvijek isti i sebi jednak, a ako on to sada i nije, onda treba da to bude. Razlikama, koje možda i postoje, po takvu shvaćanju ne valja poklanjati pozornost niti im priznavati ikakvo dostojanstvo jer ne izražavaju ništa što bi bilo bitno. Ocrtavaju se tako već obrisi jedne kulturne i jezične politike, a da nismo još napustili područje čiste spoznaje i temeljnoga raščišćivanja pojmova. U samome razumijevanju predmeta, u tome s koje mu se strane pristupa, već je primiješana i volja kako vladati njime.

Takav pristup dobio je u svijetu znanstveno dostojanstvo. Na to se dostojanstvo pozivaju svi koji su se srodili s tim pristupom. Činjenica što znamo da Hrvati u odlučnoj svojoj većini nikada nisu prihvatili srpskohrvatski kao naziv za svoj jezik, ne smije nas zasljepiti da ne vidimo kako ga u svijetu mnogi jesu prihvatili, kako je on postao dio njihova njima poznatoga i prisnoga svijeta i kako misle da je, kad se govori o tim stvarima, u tome njihova znanstveno zasnovana nadmoć. Kad im se to ospori, negoduju. Naziv hrvatski jezik doživljuju kao izazov. To im je nešto što se u najboljem slučaju može tolerirati kao nečija iracionalnost. U svijet vlastitih predočaba ne može se uvesti. Odlučno je za njih to da tko želi ovladati i srpskim i hrvatskim jezikom ne mora dva puta učiti deklinaciju i konjugaciju, nego samo jednom. To je bar jasno!

Odatle za onoga koji hoće u svijetu govoriti o hrvatskom jeziku proizlazi jedan zahtjev kao prvi i najvažniji. Pored jasnoga pogleda i odlučnosti da ustraje na njem potrebna mu je i velika strpljivost. On je, naime, taj koji treba smoći tolerancije za iracionalnost drugih. A to se i može kada se razumiju njihove potrebe i porivi. Treba shvatiti zašto mnogi, ako i nisu nikakvi osvjedočeni neprijatelji Hrvata, ipak misle da se njihov jezik najbolje može nazvati srpskohrvatskim i da ga ne treba razlikovati od jezika Srba i drugih naroda kojima je dijalekatska osnovica standardnoga jezika novoštokavska. I da je, što se tiče razlika, to bolje što se one, ako tu kakve i postoje, manje uzimaju do znanja.

Njima treba objašnjavati i pri tome isticati dvoje. Jedno je to da takvo gledanje zagrađuje put valjanoj spoznaji. Treba pokazati, a to se može, da bez pojma i naziva hrvatskoga jezika ne može biti valjane serbokroatistike, koji je naziv filološke discipline svima takvima blizak. Da proučavanje filologije onoga središnjega južnoslavenskog prostora ne dovodi cjelovitu i suvislu razumijevanju, ako podatci o kulturnom i jezičnom razvoju hrvatske cjeline u njem ostanu razbacani udovi, kojima se niti kao pojedinačnim podacima niti kao organskoj cjelini ne posvećuje puna pozornost. Da takva serbokroatistika, kakva se udomaćila od kada se u njoj još u prošlom stoljeću središnje mjesto dalo Vuku Stefanoviću Karadžiću, očito neutemeljeno i iracionalno, sama krnji i potire svoj predmet. Ako joj je, naime, Karadžić u središtu, onda se takva filologija ne bavi hrvatskim, pa po tome i nije serbokroatistika. Ako se bavi i hrvatskim, onda joj Karadžić ne može biti u središtu. To je činjenica, tek treba joj dati punu znanstvenu važnost. Za sada je u svijetu običnije da se Karadžić stavlja u središte onoga što bi, kako misle, trebala biti ser-

bokroatistika i onda zahtijeva da time bude obuhvaćena i kroatistika. Treba jasno reći da je to znanosti potpuno neprihvatljivo. Na takvu se postupku ne može zasnovati nikakvo znanstveno dostojanstvo.

Treba to govoriti koliko je god moguće smireno i blago, jer će se i onako javiti otpor s pitanjem: "A kakve su to opet novotarije?" Istina, može se u takvu razgovoru odmah pokazati da to u znanosti nikakva novotarija nije, može se staviti na stol sve što se u nas u posljednjih nekoliko desetljeća, još u Jugoslaviji dakle i bez ikakva utjecaja najnovijih prijelomnih zbivanja, o tome pisalo i razjasnilo. No čak ni od dobrih razloga ne treba očekivati brz proboj. U jesen 1994. sudjelovao sam referatom na školi njemačkoga Društva za proučavanje jugoistočne Evrope, koja je bila posvećena odnosu jezika i politike na tom prostoru. Bio je to vrlo uspio skup. Ali ja sam bio neugodno zatečen kad sam vidio kako je sve što se kod nas o tom pitanju pisalo, umjerenim i znanstvenim diskurzom, temeljito obrazloženo, kako je sve to prošlo mimo njemačkih serbokroatista što su se tamo bili okupili. Njima je to napokon struka, pa čak i specijalnost. Iz njihova razlaganja nisam osjetio da je itko od njih išta od toga čitao. To, dakako, ne znači da nisu. Ali ih nije ponukalo da se u mislima pozabave time, da neke implikacije odatle unesu u svoje obrazlaganje. To je i opet isto. Serbokroatistika – da, ali što o tome u Jugoslaviji kaže hrvatska filologija, time se nije potrebno prepotanko baviti.

Odatle se nameće zaključak kako ne valja precjenjivati želju za savršenijom spoznajom. Niti kod znanstvenika! Često je jača želja da se npr. cijelo jedno što veće područje mirne duše i netremice pokrije jednim rječnikom, u našem slučaju rječnikom srpskohrvatskoga jezika, i da u njem bude što manje diferencijalnih oznaka. Njih je, uostalom, malo i u rječnicima drugih, važnijih jezika. Ne dopire tako da sluha kada se govori da takav rječnik ne može valjano, a to će reći istinito i točno, prikazati svoj predmet. A kada se to kaže tako da se ne može prečuti, onda se to doživljuje kao izazov. Kao izljev samovoljne iracionalnosti. Uz jasno gledište i nepopustljivu zauzetost potrebna je tu i oprezna obzirnost, ako se hoće da se argumenti ne prečuju ili odbace, nego da se prihvate.

Sve to zahtijeva vremena. I sasvim su nezbiljska očekivanja svih onih koji misle da će se sada, kada postoji neovisna i međunarodno priznata hrvatska država, sve to lako i brzo riješiti. Ljudi u svijetu ne misle da svaka država, samim time što postoji, treba da ima i svoj poseban jezik. Previše je primjera koji upućuju na suprotno, pokazuju da ima država koje to nedvojbeno jesu, a da nemaju posebnoga jezika. A k tomu još dolazi i to da ima dosta njih koji misle da bi bolje bilo da Hrvatska i nije suverena država ili bar ne vjeruju da je ona to doista i postala. Taj argument stoga nije čarobni štapić koji će sve brzo i lako dovesti na svoje mjesto.

Valja uvidjeti i to da poslije velikih političkih promjena koje smo doživjeli i još doživljujemo govoriti u svijetu o hrvatskom jeziku u mnogo pogleda nije postalo lakše, nego kadikad još i teže. Postojanje Jugoslavije umanjivalo je, istina, motiviranost međunarodne stručne javnosti da uzme do znanja i ozbiljno se pozabavi onim što su filolozi u Hrvatskoj govorili i pisali o hrvatskom jeziku. Ali kada bi njihovi razlozi dopirali do nje, nije bilo žešćega otpora da se prime do znanja i uzmu u obzir. Danas se pak, čim se progovori o tome, sve to povezuje s užasnim

zbivanjima u nas posljednjih godina i odmah, kao izmaglica, pada neka omraza na sve što se kaže. Razlozi se tada tek ne razabiru. Misli se da je sa srpskohrvatskim jezikom sve teklo lijepo i skladno, te se odatle stvara otpor prema onomu što se doživljava kao novo i loše. Teško je tada uvjeravati da je hrvatskoga jezika uvijek bilo, tek je bio potisnut i spriječen da dođe do punoga izražaja, isto kao i hrvatski narod. Nije, uostalom, baš malo onih koji misle da je to bilo dobro tako.

Dakako, od kad postoji međunarodno priznata hrvatska država ipak se mnogo toga u svijetu okrenulo na bolje i za hrvatski jezik. Sada se on samosvjesnije može zahtijevati, i osobno, kao pravo na materinski jezik, i službeno, u međudržavnim odnosima. Treba neumorno ponavljati da srpskohrvatski nije nikakav materinski jezik, osim ako se srpski jezik naziva tako, da se formulom srpskohrvatski ne može ostvariti legitimno pravo Hrvata na svoj materinski jezik. Zahtjev onih kojih se to neposredno tiče, kada ga samo mogu izraziti i ustrajati na njem, u tome je ipak posljednja riječ. A i država može jasno dati do znanja da se na osnovi srpskohrvatskog jezika ne mogu s njom uspostavljati službeni i kulturni odnosi. To je temeljno i vrlo važno, ali samo za sebe ne uvjerava one koje je potrebno uvjeriti. Ipak ih potiče da se pozabave argumentima.

Ti pak argumenti leže u hrvatskome jeziku onakvu kakav jest i kakav je povijesno izrastao. Poslije jednoga predavanja koje sam održao u Beču u diskusiji je jedan od prisutnih rekao: "Svi mi znamo da imamo hrvatski jezik. Zašto je to tako teško objasniti drugima?" To je izvrsno pitanje.

Da to doista znamo svi, pa i oni među nama koji to neće priznati, krunski su svjedoci svi oni Hrvati koji su se ovih posljednjih desetljeća u javnim nastupima zauzimali za jezični unitarizam. Suprotstavljali se jezičnomu nacionalizmu, kako se to tada zvalo. Javljali su se uvijek na besprijeckornom hrvatskom jeziku i pomno izbjegavali sve što bi mu davalo drukčiju boju. Njihovi tekstovi bili su sve prije nego uzorci jezičnog jedinstva. Znali su da moraju tako jer bi im poruka inače dopirala samo do onih koji su i onako dijelili njihovo mišljenje. A one koje je tek trebalo uvjeriti, te bi unaprijed odbili od sebe drukčijim jezikom nego čistim hrvatskim. Znali su dakle i oni da postoji hrvatski jezik, ako su nas i htjeli uvjeravati u suprotno.

A da to kako postoji poseban hrvatski jezik mogu znati i drugi, za to su krunski svjedoci Slovenci. Kada su oni u Jugoslaviji govorili srpskohrvatski, kako su to zvali, govorili su doduše sa slovenskim akcentom, pa su znali napraviti i koju gramatičku pogrešku, ali nikada ni slučajno nisu rekli nešto što bi moglo zazvučati hrvatski. Nepogrešivo su se držali srpskoga jezika. Znali su komu je bolje ne zamjerati se. I drugi to dakle mogu shvatiti i naučiti. A zašto je ono što smo u Jugoslaviji znali i mi Hrvati, a znali su i drugi, – zašto je to sada tako teško objašnjavati u svijetu, o tome je nešto ovdje već i rečeno. To je samo mučno, nije tajanstveno.

Ima Hrvata koji, iako ne razabiru jasno sve o čem je ovdje bilo govora, ispravno osjećaju da nam je odatle velika šteta i da je to što nam jezik zovu srpskohrvatski zapravo upereno protiv nas. Rekli smo već zašto i kako. Zbog toga onda neki postaju nestrpljivi i misle da treba hrvatski jezik obraditi tako da već na prvi pogled bude svakomu jasno da je on drukčiji od srpskoga, pa da nikomu u svijetu

više ne pada na pamet da ga poistovjeti sa srpskim. Mijenjali bi mu zato pravopis, uklanjali iz njega jedne riječi i uvodili druge. I misle kako ih onda nitko više neće moći zakidati nepriznavanjem posebnoga jezika. Tu su, međutim, na djelu dva temeljna nesporazuma.

Prvi je nesporazum u tome što se misli da se voljnim zahvatima, normiranjem, reguliranjem rječnika i frazeologije može promijeniti status jezika u genetskoj klasifikaciji. A to nije tako. Da bi se po tim kriterijima jezik smatrao posebnim, mora nositi obilježja koja su tragovi davnoga razvoja, promjena koje su se zbile prije više stoljeća. Nikakva kratkoročna regulacija tu ne može postići ništa. Svjetska lingvistika neće se naći potaknutom da u genetsku klasifikaciju jezika zbog takve jedne novovjeke regulacije uvede poseban hrvatski jezik, pogotovu ako nam je ona suvremena. U tome se pogledu nikakvim svjesnim naporom ne može ništa pomaknuti ni za dlaku.

Ono što, kako smo rekli, svi znamo da postoji poseban hrvatski jezik, ne temelji se na odnosima srodnosti jezika po postanju, nego na kulturnoj, sociolingvističkoj, pragmatičkoj, stilističkoj i emocionalnoj obosobljenosti toga jezika. A ona postoji onako kako je povijesno izrasla, zrcali se u posebnom sastavu narječja i njihovoj neponovljivoj uzajamnosti. Da nema te obosobljenosti, ne bismo ni osjećali da postoji zaseban hrvatski jezik, ne bi nam bio prepoznatljiv, ne bismo sada sebi postavljali pitanja o hrvatskome jeziku u svijetu. Nije dakle stvar u tome da se dokazuje genetska zasebnost hrvatskoga jezika niti je to ono u što bi ikoga trebalo uvjeravati. Onomu koji se poziva na to da takve genetske zasebnosti nema treba odgovoriti samo: "Pa što onda?". Dokazivati pak treba da je ono što čini posebnost hrvatskoga jezika u životnom smislu važnije od njegova statusa u genetskoj klasifikaciji jezika, da se s nepravom upravo toj klasifikaciji davala prednost pri svakoj orijentaciji u svijetu jezika, pa i u kulturnoj i jezičnoj politici.

Treba naglašivati i pokazivati da je snalaženje po prepoznatljivoj zasebnosti, kada su u igri sociolingvistička i pragmatička gledišta, a dakako i jezična politika, kad god se radi o živoj jezičnoj zbilji, pravije i uspješnije nego ono koje vodi računa samo o srodnosti po postanju. A bez takva snalaženja i ne može biti govora o suvisloj kulturnoj povijesti jezika, iz koje upravo i proizlazi njegova prepoznatljiva zasebnost kada se javlja i tamo gdje nema zasebnosti u razvrstavanju po postanju. Živo se sjećam kako mi je u Varšavi kolegica Ukrajinka rekla da joj je poljski bliži nego ruski. A po genetskoj je klasifikaciji upravo obratno. Taj u nečem drugome utemeljen osjećaj blizine ili udaljenosti jezična znanost ne smije zanemarivati. Za životnu individualnost jezika upravo on je odlučan.

Krivo je pak misliti, i to je drugi nesporazum, da se u tom dokazivanju stječe jači položaj i postiže veća uvjerljivost, ako se jezik uređuje i mijenja da bude različit od svih drugih i preko one mjere do koje on od njih doista jest različit. Za takva šta u svijetu nema baš nikakva razumijevanja. Od toga u njihovim očima svako zauzimanje za hrvatski jezik gubi svoj legitimitet. Svi oni koji se tuže da su pod pritiskom jer im se jezik nasilno kroatizira nailaze u svijetu na razumijevanje i podršku upravo nepodnošljivom lakoćom. Od toga se u čas hrvatski jezik pokaže kao nešto nezbiljsko i nakaradno što samo stoji na putu opuštenomu sporazumije-

vanju i zbližavanju ljudi, kao nešto nečovječno i razorno, nešto što nije vrijedno da postoji, a kamo li da se itko bavi time.

Ugledni kolega iz svijeta koji je pred sada već skoro dvije godine došao prvi put u Republiku Hrvatsku, na znanstveni skup, pošto je prije već mnogo puta bio u SR Hrvatskoj, nije se mogao prečuditi da su svi na skupu govorili sasvim normalno, kako se govorilo i prije, a njemu su bili napunili uši da je sada u Hrvatskoj sav jezik nasilno promijenjen i nitko se ne usuđuje govoriti prirodno. A on je očito bio spreman i povjerovati u to.

Prije dosta godina našao sam se jednom u neprilici kad sam se u kolegijalnom krugu usprotivio tvrdnji kako ne postoji hrvatsko vojničko nazivlje. Da ono ipak postoji, to mi naprosto nitko nije vjerovao. Sve što sam tada govorio o hrvatskom domobranstvu, njegovim pravilnicima i vježbovnicima, o vojnoj akademiji u Zagrebu, zvučalo je nekako blijedo i neuvjerljivo. Nije se slagalo s njihovom slikom svijeta. Bilo im je i teško shvatiti kako to Hrvati mogu nazivlje stvoreno u Austro-Ugarskoj smatrati kao svoje. Nije im išlo u glavu da je ono stvoreno u trojednoj Kraljevini Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji jer im njezin spomen nije značio upravo ništa. Za njih nje nije ni bilo.

U takvoj je okolini teško dokazivati da je od svega najnaravnije ako se danas u hrvatskoj državi hrvatska vojska služi hrvatskim vojnim nazivljem, a hrvatska uprava hrvatskim upravnim nazivljem, hrvatsko zakonodavstvo hrvatskim pravnim nazivljem, i da to nije nikakvo nasilno pohrvaćivanje nego samo dokidanje rashrvaćivanja. Teško je dokazivati da nije nasilno pohrvaćivanje niti kada se podupiru riječi koje su bile potiskivane kao nepoćudne, ili one od kojih su se ljudi otuđivali sustavno nametanim primitivizmom jezičnoga izražavanja, prekidanjem i preprečavanjem veza s bogatstvom izražajne baštine. Teško je uvjeravati da će se uvijek naći i takav koji će im se potužiti na jezično nasilje ako se suoči čak s riječima koje rabim u svojem pisanju i javnim nastupima svih ovih nekoliko desetljeća što su sad ostala za nama. Lakše će im biti povjerovati njemu nego meni.

Ako se onda nepromišljenim zahtjevima za potiskivanjem riječi koje se nalaze u živoj uporabi i navalnim uvođenjem novih i nepoznatih, očito na brzinu konstruiranih, takvim stavovima pružaju još i dobri razlozi, doista se čini medvjeda usluga hrvatskomu jeziku u svijetu. Oduzima mu se dostojanstvo. Ako se pak pročuje nešto o jezičnim zakonima i jezičnim kaznama, o državnoj kontroli i državnome uredu za jezik, bit će mu to strahovit udarac. Tada nitko više neće moći u svijetu govoriti o hrvatskom jeziku, pa da ga shvaćaju ozbiljno. A nama doista nije potrebna politička i policijska regulacija jezika, nego samo dobro školovanje i čvrsta naobrazba.

U vremenima kakvo je ovo što ga upravo proživljavamo, kada su povijesni prijelomi veliki i nagli, kada se u oštrom sukobu interesâ, težnjâ i shvaćanjâ novo i preporođeno rve sa starim i uhodanim, pa treba svladavati i tromost, a ne samo svjesno neprijateljstvo, u takvim je vremenima, dakako, potrebno mobilizirati snage i zauzimati se sustavno i usredotočeno za to da hrvatski jezik bude priznat i prihvaćen u svijetu. Bez toga je teško postići odlučne prodore koji neobrativo mijenjaju stanje. Ali istinski uspjeh može se na tom području postići jedino sustavnim

i upornim stvaranjem valjanih i uvjerljivih opisa hrvatskoga jezika, gramatikama, rječnicima, sustavnim proučavanjem njegove povijesti. A to je uza sve velike prinose posljednjih desetljeća ostalo u nas tek pri prvim zamjedbama i nacrtima. Za-pravo je tek dotaknuto. Za položaj hrvatskoga jezika u svijetu najvažnije je stoga da se u Hrvatskoj postavi na noge filologija. Ona mora postati podjednako prepoznatljiva i uvjerljiva. A bit će to ako bude davala temeljne i nezaobilazne prinose.

Radi se tu o dubini i čvrstoći, a ne, kako je lako pomisliti, o tvrdim razgraničenjima. Razabire se tako u nas težnja da se dokine serbokroatistika kao struka. Pa ipak, kada se na tome nepromišljeno radi, slabi se zapravo kroatistika. A nju treba uspostaviti kao cjelovitu i zaokruženu filološku disciplinu. To je pak moguće jedino ako se razjasni odnos hrvatskoga razvoja prema drugima koji su s njime po naravi stvari povezani prostorom, podnebljem, a kada se radi o jeziku, dakako i jezičnom srodnosti. Ne može stoga valjano prikazivati vlastitost i suvislost hrvatskoga jezičnoga i književnog razvoja onaj tko ništa ne zna o srpskome jer takav ne umije valjano ni uočiti hrvatski razvoj u njegovoj vlastitosti, nego ostaje na površnoj i deklarativnoj razini promatranja. Time pak ne uvjerava nikoga tko već unaprijed ne dijeli njegovu vjeru.

Radi se zapravo o tome da se odlučno postavi težište proučavanja na hrvatski razvoj, da se sve znanje i razumijevanje do kojega su do sada došli serbokroatistički studiji odlučno stavi u službu filologije usredotočene na hrvatske pojave kao smislenu cjelinu umjesto da serbokroatistika, kako je to i prečesto bivalo, svojom organizacijom kao disciplina sprečava da se postavi takvo težište i hrvatski razvoj promatra kao na mnoge strane otvorena i s mnogim drugima povezana, ali u sebi smisljena cjelina s vlastitim svojim unutrašnjim silnicama i zakonitostima, koliko već zakonitosti u povijesti uopće ima.

Za hrvatski jezik u svijetu najvažniji je doista filološki rad u Hrvatskoj, te koliko se taj rad uzmogne razgranati u međunarodnoj suradnji, koliko postaje zanimljiv inozemnim slavistima. A to opet uvelike zavisi od toga koliko taj rad valja, koliko je na visini spoznajnih dosega do kojih se do sada došlo, koliko prodire u novo u koje do sada još nitko nije zakoraknuo. Najvažnije se tako zbiva kod nas, u Hrvatskoj, a ne u svijetu. Mi smo pak, kad nas se pogleda, oko toga očito zbunjeni. Stojimo kao gromom ošnuti. I nije čudno kada se zna što nam se događa zadnjih godina. Nemamo usmjerenja, ne razmišljamo o onim temeljnim dugoročnim pothvatima bez kojih nema budućnosti. A njih, ako i u sadašnjim prilikama nije moguće početi svim silama rad na njima jer za to nema novaca, nisu školovani suradnici i nema tehničke opreme, opet treba pripremati, zacrtavati i postavljati im kolosijek. Ako ništa drugo, treba promišljati da bi se, kada se uzmogne raditi, radilo promišljeno.

U našoj filologiji treba i ozbiljne kritičnosti. Valja nam uspostaviti jasnu i zahtjevnu hijerarhiju vrijednosti. To što smo je, čini se, izgubili, jedan je od najtežih udaraca među onima što nam ih je zadao sustav koji je sad ostao iza nas. Tek kad je uspostavimo, bit će taj sustav prevladan. To je težak zadatak jer se jasni kriteriji i čvrsta hijerarhija vrijednosti danas gube i u onom svijetu koji često i previše ne-

kritički smatramo svojim uzorom. Tu ćemo se u mnogome morati oslanjati na sebe, dobro paziti kakvo je ono što preuzimamo izvana.

Previše vremena prolazi tako. Treba se trgnuti. Već nastaje ozbiljna šteta i postaje nenadoknadiva. A od filološkoga rada, ustrajnog, temeljitog, valjano usmjerenoga i plodnog, zavisi izravno i položaj hrvatskoga jezika u svijetu. Deklaracijama i zahtjevima, čak i kada je takav nastup djelotvoran, ne postiže se trajna i sadržajna promjena položaja. Treba pokazati da bez valjane i suvisle kroatistike nema dobre serbokroatistike. Dakako, u prvi mah je i među dobrim predstavnicima struke zapanjujuće malo onih kojima je dovoljno stalo do najbolje moguće spoznaje da bi to ozbiljno uzeli do znanja. Ali na dulji rok to ipak ne može ostati bez djelovanja, a jedino će se tako stvari postaviti na pravo mjesto.

Položaj hrvatskoga jezika u svijetu konačno određuje uvjerljiva i valjana kroatistika, kroatistika koja je sama na svjetskoj razini. To znači da je utemeljena u neprijepornoj dokumentaciji, da je metodološki besprijeekorna, da se na spojištima organski slijeva s drugim relevantnim filološkim disciplinama i da, oslonjena na to, smireno i samosvjesno, bez ikakva prizvuka agitacije ili svađalštva, postavi svoje gledište usredotočeno upravo na jezični izraz hrvatske kulture i duhovnosti. Što strože zahtjeve u tom smislu budemo postavljali sebi, to više i bolje ćemo raditi na promicanju hrvatskoga jezika u svijetu.

SAŽETAK

Radoslav Katičić, sveuč. prof., Beč

UDK 800.853:808.62, izlaganje na znanstvenom skupu
primljeno 25. rujna 1995, prihvaćeno za tisak 2. listopada 1995.

Die kroatische Sprache in der Welt

In diesem Kongreßreferat wird die Lage der kroatischen Sprache in der Welt dargestellt und die Umstände aufgezeigt, die es erschweren, daß ihr ein Status gegeben wird, wie ihn andere Sprachen haben. Es wird auch gezeigt, wie nach Meinung des Referenten erfolgreich daran gearbeitet werden kann, das zu erreichen, und mit welchen Einstellungen und Betätigungen man einem solchen Bestreben schadet.

STANJE I ZADATCI JEZIKOSLOVNE KROATISTIKE*

Dalibor Brozović

Uporatno je doba održano osam međunarodnih slavističkih kongresa, od IV. u Moskvi 1958. do IX. u Bratislavi 1993, sve u razmacima od pet godina, a hrvatski su slavisti u organizaciji Hrvatskoga filološkog društva

* Izlaganje 19. rujna 1995. na plenarnom zasjedanju Prvoga hrvatskog slavističkog kongresa u Puli.